

euskal-poesia

gaur

- historia apur bat
- etapa berri bat
- gabriel aresti
- mikel lasa

ibon sarasola

1 SARBERRA

Segurki, poesia izan da (eta da, gaur egunean ere) euskal-literaturako alor landuena, ugariena eta interesgarria. Gertaera hunek euskal-literaturaren subdesarrolloa agirian jartzen du, poesia literatura guztien fruitu lehendabizikoa eta maillarik apalena baida. Dana dala, gaurko euskal-poesiaren egoera esperantzakorrak, euskal-literatura osoaren berpizkundea (hots, pizkundea) espero erazten du.

Bainan pentsamendu hauen gogoan erabiltzeari utzirik, lotu nadin nere lanaren egitekoari.

Nire lan hunek, eskema baten balorea du, besterik ez. Es-

kema guzien akatsak bereganatzen ditu. Jardun-bide bat proposatzen eta hasten dut, euskal-poesiaren kritikan ea guzia egin-kizun baida.

Eskema bat: beharrezkoa da hau gogoan edukitzea, lerro hauen sentidua entelegatzeko.

2 BEHARREZKO HISTORIA APUR BAT

a) AITZOLEN AURREKO POETAK.

—**Detxepare** poeta on bat izan zen (eta da) dudarik gabe. Haren arkaismoak, realismo bortizak eta erabiltzen dituen garbiak (nata ere gaien erabil-moldeak), Erdi-Aroko poetatzaren fruitu berant (beti berandu euskaldunak!) baten aurrean gagozela ematen dute aditzera. Detxepare'n poesiak ba du sortu-motibo bat, poesiaren muinoz kanpo: "Eskuara ialgi adi plazara". Ahapaldi hau (bere ondorio guziekin) asko klar mintzo da egillearen asmo ta nahiaz. Agian, Detxepare'ren garaian euskerak literatura ugari eta aberatsa izan balu, ez zukean harek luma hartuko eta poesirik egingo...

—**Ohienarte**'k, nahiz metrika-teknika hobeki ezagutu eta menderatu, ez du Detxepare'ren indarra. Haren herrikoitasuna galtzen du hunek. Ohienarte'n idaz-moldea hotza ta garbi-zalea da bere poetatzaren arabera.

—Joan dan mendeko erdi aldean, euskal-poesiak Bidasoa ibaiara iragaiten du, hau da, autore eta obra inportanteenak Bidasoa'tik honuntz aurkitzen dira. Poesiaz esan duguna, euskal-literatura osoaz esan ditekete. Gertaera hau inportantea da, bi euskal-literatura hauen izate-moldean ezberdintasuna gauza ezaguna baida.

—**Vilinch** da euskal erromantizismoak eman duen idazlerik erromantikoena. Haren poesiaren kexa biluzia eta tristezia gazi-geza, irudiz banalak, benetako poeta bat adierazten dute. Bere euskeraren pobreziazatik (Donosti'ko euskera urria...) ez du Vilinch'ek leku nabariagoa euskal-literatura baitan.

—Lore-jokoak dirala-eta, zenbait poeta berri azaltzen zaizkigu. **Arrese, Enbeita, Jauregi, Sagarzazu**... Erromantizismo dekadent baten errepresentazailleak dira. Batzuetan bertsolarien kutsua, besteetan Espainia'ko bigarren edo hirugarren maillako poeta ruralisten kutsua nabarmentzen da haien baitan.

Bitartean, Frantzia aldean sinbolismoa hedatzen da. Korrante berriak iragaiten dira kanpoko literaturen zear. Euskal-literaturak ez daki mogimendu hauen berri. Euskal-literatura bere baitan isikatzen da. Europa'ko aberastasuna arbuiauz, bere pobretasuna eta agortasunaz jardun nahiean, euskal-kultura itxi bat izaten darrai. Giro hunen barnean, Aitzol'en errenobazionea ematen da.

b) AITZOLEK ERAGINDAKO ERABERRITZEA: OLERKARIAK

—“Euskaltzaleak” sortzen da. Aitzol'en eraginpean, euskal-poeten lehendabiziko belaunaldia ezagutzen dugu. Belaunaldi hitz huni ematen diodan sentidua, oso zabala da. Ez dute euren ideia poetikoagatik osatzen belaunaldi hau, euren mundu-irudi eta euskalduntasun “berezia”-gatik baizik. Poeta-tankera berezi ta diferent bat sortu, lortu eta osatu zuten, “olerkaria” hitzaren bidez ezagutzen duguna. Belaunaldi huntako poeten izendatzeko, “olerkari” hitza erabilli behar litzakela uste dut. “Olerkari” hitza —garbizalea, beste baten truke ezarri nahi dan hitz “berria”— garai hartako mogimenduaren agerlari bat da, ezarri nahi zan euskalduntasun “prestu” ta berri baten irudia, poesia herrikoia (herri-poesiari) eta literatur-tradizioneari edukirikako arbuioaren adieraz-bidea...

Ainitz poeta; batzuek “herrikoia” (bainan garaiko giroak markatzen zituen arauak oroz gain errespetatuz), besteak klasizistagoak (eta garbizaleagoak, garai hartan ez baiziren gauzak ondo bereizten). Hiru eskola: Lizardi'rena, Orixe'rena, Lauaxeta'rena.

Erromantizismu berantkor eta standarizatu baten, eta milla bider landutako soloa goldeatuz sortzez auldutako presinbolismo baten artean zalantzatzen da olerkarien poesia.

Iritzi hunek —sinplifikazio baten fruitua— sinplifikazioek erakartzen dituzten akats guztiak ditu. Hala ere haren baliotasuna arrixku gabe geratzen da, oar hau ezarritz gero.

—Lizardi'ren obra laburraren judikatzeo ere aurre-esan hauek gogoan erabilli behar dira. Lizardi poeta on bat izan zen, besterik ez. Gazteegi hil zen poeta on bat, garaiko giroaren influentzi gaixtoa sufritzera behartu izan zena, olerkari izatera bortxatu zuten poeta bat. Gazteegi hil zen eta ez zuen denborarik izan bere estiloaren anarkia estetika berri batez gaınditzeko, ez zuen denborarik izan (ez giro egokirik ere) atzerri aldeko idazkera eta teknika berrien berri jakin eta bereganatzeko, eta estetika horri eta Euskal-Herri kanbiakorrari egoki letorkioken poesi-mota baliodunago bat burututzeko.

3 ETAPA BERRI BATEN AURREAN

a) JOANAK-JOAN

—Gerlarekin hasi zen ezinbesteko ixil-aldia urratzen danean, inertziz-edo, gerla-aurrean azaltzen zuen tankera erakusten digu euskal-literaturak. Poesian, Lizardi'ren eskola da nagusi.

—Bainan gerla-denborako gertaerak, ez ziren nola-nahikoak izan Euskal-Herriarentzat. Ez dakigu (oraindik behintzat) onerako edo gaitzerako izan ziren. Izan zirela besterik ez dakigu. Ez da gaiñera gai hau arinki tratatu ditekenezakoa. Hau dala-eta, hizkuntza eta literatura aldetik gauzak ikusten entseatuko naiz.

—Alor baten aldakuntza hau nabarien ikusi badezakegu, euskal-literaturaren alorrean da. Ez gera oraindik gauza gerla-aurreko esperientziaren judikatzeko, haren zabaltasun eta sakontasun osoan. Dana dala, irakasbide batzuek atera ditzakegu esperientzi huntatik. Oso esperientzia interesantea izan zen dudarik gabe, jarrai behar ez dan bidea ikusaraz baiderauku. Eta hain da hau ongi ikusia eta ikasia, non ez baidut uste berriro purismoaren tentazio tentatzilleari amor emango diogunik euskaldunok. Besterik ez baldin bada, ikusi dugu behintzat nundik ez dugun behar aritu. Ez da pensatzen iadanik gerla-aurreko idazleak euskal-literaturako onenak direla, ez da pensatzen ez zela nehoiz gerla-aurrean bezain ongi eskribatu. Arbuia-tuak izan ziren idazle zaharregana jotzen da berriro euskera ikas-teko orduan. Eten zen literatur-tradizioari berriro jarraitzeko ahale-giñak egiten dira. Euskal-literaturaren oinarriaz mintzatzean, **Axular**, **Duvoisin**, **Mendiburu** proposatzen dira maixu eta gidarizat, euskera herrikoi, klar, garbi, batu eta ulerkor bat lortu nahirik.

Kanpo-aldeko literaturak ezagutzeko leia eta grina sortzen da euskal-idazle baitan. Prejuizio eta aurre-iritzi gehienak baztertu egiten dira eta mitoak alde batera uzten. Bide berriak, zearo berriak urratzerat abiatzen da euskal-literatura. Hasi gero, euskaldunak kon-turatzten dira zenbat kalte egiten duen kanpoari begiak itxita ibiltzeak, gure baita ertsiari lotzeak, mendearen seme ez izan nahi izateak...

—Agirian dago gure literatura etapa berri batean arkitzen dala. Orain arteinoko etaparik esperantzatsuen eta interesgarriena izateko baldintzak ipini dira, gaiñera.

b) GANDIAGA, MIRANDE...

—Giro berri hunek bortxaturik, Lizardi'ren arbolak (iadanik ia agorra) bi fruitu berri eman ditu: **Bilbao-Monasterio** eta **Gandiaga**.

—**Gandiaga** sinbolista da. Ainitz euskal-poeta sinbolista ("sinbolista" hitz hunekin sinbolista diranak eta izan nahiko luketenak bil-tzen ditut) baitan arkitzen ez dan teknika, azala eta muinaren arteko egokitasun bat arkitzen dugu Gandiaga'ren poemetan. Gorputz sendo bat azaltzen dute hauek. Horrela ulertu dut J. San Martin'ek diona, hau da, "bere **ELORRI** sinbolismuko euskal poemarik onenetakoa dugu, noski". Bestalde, oso finkaturik ikusten dut Gandiaga euskal-poetatza eta euskal-olerkaritzaren barnean, eta hau oso gauza inportantea da, kutsu hau gaurko poesiaren teknika eta giroakin alkarlotzen danean. Hau izan diteke Gandiaga'ren akatsik handiena, ez baidu (oraindik), ene iritziz, alkar-lotze hau lortu.

—Ifar-aldeko Euskal-Herrian, ez zituzten izan lehenago aitatu-tako gora-beherak. Ez da beraz harritzekoa jakitea handik etorri zaiz-kigula bi poeta, euskal-poesiaren olatu berriaren eragilleak: **Ihartza** ta **Mirande**. Bi poeta independente, olerkarien mogimenduarekin zer ikusirik ez dutenak.

—Gutxik menderatuko dute poesiaren forma gure artean **Mirande**'k bezain ongi. "Poesia hutsaren" aldekoa da: hunen jakiteak, hura ulertu arazten digu. Haren poesian nabari da halako gose handi bat, gauza raro eta arrotz guziaz. Paganismo-usaia dario haren poesiak, euskal-poesiaren baitan ezagutzen ez ginuena.

—Esaten du Aresti'k, **Ihartza'z** mintzo dalarik: (haren) lana... isilagoa da: bizi den lurrean hartzen du oina, bere herriaren berezita-sunean anparatzen da, eta poesia zahar baten durundio herritarra darama kultur-literatura baten zimentarrian".

4 GABRIEL ARESTI

—Hauek izan ziren **Aresti'k** aurkitu zituen elementoak, bere traiektoria harrigarria hasi orduko (hots: Aresti ea zerotik hasten da). Hau gogoan euki behar da haren obraren desarrolloa judikatze-ko.

Lehenengo poesiak, mundu-haiza guztietara zabalik, kezka bat adie-razten dute. "HARRI ETA HERRI" burutu behar zuen literaturak beharrezkoa zuen sinbolismoaren bideetan jardutea, etapa hau gaindi-tzeko. Egiteko hau Aresti berak egin behar izan zuen, "Maldan behe-

ra" (1959) poemaren bidez. Poema hau, zailla, densoa, metrika aberatsa duena da, eta sinbolismo bortitz, sakon eta berri baten oartzuna dakar euskal-poesiara.

—(Oar bat: Sinbolismo hitz hau, bere sentidurik zabalenean erabiltzen dut lan huntan. Aresti'rekin, urrun gaude Frantzia'ko "Simbolisme" deitu mogimendutik. Bestalde, "sinbolismo" hitza nahikoa ilun eta eztabaiezkoa da berez. Horrela, Verlaine, Mallarme, Rimbaud'en poesiak, Williers de L'Isle Adam eta Barbey D'Auravilli'ren prosak eta Maeterlink'en teatroak azaltzen dituzten alkar-guneak, negatiboak dira. Nahiz eta ondo ikertu arren, ez dute autore hauek gauza handirik arrontean azaltzen. Hauetaz pentsatuz, Aresti'ren lehenengo etapa hunen sinbolismoa, teknikan datzala esan ditek. Mamiaren, azalaren eta teknikaren arteko desegokitasuna, oso gertaera arrunta da gaurko poeten artean. "Harri eta Herri" burutu arte, ez du Aresti'k bikoitasun hau urratzen eta gainditzen).

—"Maldan behera"-k (Miren eta Joana'ren historiaren bukaerak) hasten duen zikloa, (ziklo labur eta beharrezkoa) "Zuzenbide debekatu" (Miren eta Joana'ren historiaren hasiera) liburuarekin osatzen du. Bigarrengo liburua Miren eta Joana'ren aurreneko prologoarekin bukatzen da (!). Prologo hunen irakurtzeak, sinbolismoaren sentidua zearo adatu dala ikusi arazten du: "Irakurleari eskatzen diogu eztezala poema honetan intentziorik ikusi..." Poema hau argitaratzeko dago, EGAN-en azaldu zen laburpen urria ezik. Tamalgarria benetan, poema hau izan baiditeke Aresti'ren eboluzioa ezagutzeko giltz on bat, "Harri eta Herri" explikatuz lezakeana. Duela denbora gutxi, haren etxean gau-pasa izan nintzenean, nire eskuetan izan nuen orijinala. Gabriel'ek berak pixka bat hitzegin zidan hortaz poemaren sentidua adieraziz...

—Bi urteko ixil-une bat urratuz, "Harri eta Herri"-ren mintzo ozena (1963) ematen du aditzera, euskeraren onerako. Gertaera hunekin "Aresti'ren afera", Euskal-Herri guzietara hedatzen da. Polemikak sortzen dira, eztabaidak, hitz-bideak. Sektore reaktionarioenak euren kritika baldarrak prestatzen hasten dira. Bizkai-aldetik —ezaguna da Bizkai-ko euskal kulturaren subdesarrolloa—, "Arro ta ero" dalako baten oartzuna heltzen zaigu. Bitartean, euskaldun zuhurrenak, "Harri eta Herri" liburuaren sentidu profetikoa ulerturik, Aresti'ren gainerantzeko obren ezagutzerat abiatzen dira, haren obren aberastasan ugaria eta berria mirestera, euskal-alorrean sortu dan arbol berriaren fruituen dastatzerat. Haren obra, egintza eta persona, sinbol bilakatzen dira. Aresti, hazitzen ari dan Euskal-Herri berriak (gaurko

gure Euskal-Herri industrializatu hau) sortu duen idazle eta autorea da.

—Tarte handia dago aurreko obren eta “Harri eta Herri”-ren artean. Hau egiztatzeko, azkenengo hau irikitzea besterik ez da behar. Egitan, holako teknika-ausardiarik, holako sintaxis bortxaturik, ez ginuen ordu arteino ezagutzen, ez besteen obretan, ez Aresti berberaren gainerantzekoetan. Bainan ez da hau Aresti'ren obraren kritika egiteko ordua, ez tokia. Hala ere, esan nahi dut, amaitu baiño lehen, Mikel Lasa'k aitatzten dituen “Aresti'ren milla aurpegi usteka-beak, predikari aspergarri izaletik begiratzten dutenak” kontuan har behar dirala haren kritika egin orduko.

—Aresti'ren personalitatea, handia da. Personalitate arriskutsua eta perilosa, bai berarentzat, bai gainerantzekoentzat. Gainerantzekoentzat, zeren Aresti'ren mintzo ozenak ez du behar hamaika sasi-poeten marmar molerik (Lizardi'rekin gertatu zen bezela). Beretzat, zeren “Harri eta Herri”-ren orijinalitate jatorran gelditzeko perila du. Beldur naiz, ondorengo obrak ezagutuz gero, Bernanos'i eta bertze zenbaiti pasa zitzaiena gertatu dakion. Edo aintzinatu edo hil...

5 MIKEL LASA

—Ainitz bider manifestatu dut nere zaletasuna **Mikel Lasa'**rekiko. Nahiz ez azalez, bai ordea funtsez, haren influentziaz kutsuturik aurkitzen dela nere poesiaren zati inportant bat aitortu behar dut.

—**Lasa'**ren muin poetikoa oso berezia da, oso eskuratu-gaitza. Minorientzat egina, dudarik gabe. Bildur naiz Lasa'ren irakurle gehienak haren expresionismoak begiratu batean ikusi arazten dituen zenbait imajin harrigarriak miretsirik gelditu ditzeten, eta dena hemen bukatzen dala pensaturik hola utzi eta baztertu dezaten, haren estetika-mundu zorrotz eta sakona somatu gabe. Lasa artista jator bat da, jatorriz da poeta. Lasa'k bere bideari ekin dio, konzesiorik gabe, oportunitismoari amor eman gabe. Puntu hunkarai helduta, beharrezkoa deritzait gogoratu eraztea bera izan zela Aresti'ren gora-bidearen lehen kausitzailea.

—Ongi ulertu du Lasa'k gaurkotasuna ez dala lortzen ideiak eta kezak soilik erabilliaz: idaz-moldeak eta estiloak gaurkoa izan behar du. Ongi ulertu du hori Lasa'k, bai. Eta hunen egiztatzeko haren poetatzen murgiltzea behar da soilik. Orduan dastatu diteke Lasa'ren poesietan nabari dan fraseen erritmu eta bizitasun propial eta autonomoa. Lasa'k ez dio fraseari hedatzen eragozpenik ezartzten,

ez sintaxis-aldetik, ez entelegamendu-aldetik. Uzten dio bere azken-ondorioetaraño hel dedin, bizitasun bortitz batez batzuetan, bizitasun gazi-geza —irudiz aula— batez besteetan, poemaren funts-giroaren arauera beti.

—Lasa expresionista da. Bainan expresionismo hitzak (beste guztiak lez) sentidu berezi batez jabetzen dira haren baitan. Lasa'ren expresionismoaz mintzatzean, ezin diteke ahaztu bere bitalismoa, bere adoleszentzi-mundu ugari eta milla aldekoa, sinzeritate osoz eman diguna.

—Lasa'ren obrak, bere urrian, ez du ematen gai kritika oso eta baliodun bat egiteko. Bainan orain arteinoko obrak ezagutuz gero, asko espero dugu oraindik argitaratu edo burutu ez dituen obretatik.

(Jarraituko du)